

Григорій Ніконович Логвін – патріарх українського архітектурного мистецтвознавства

Пенязь Т. О. ,
викладач I категорії,
Кропивницький
будівельний коледж

Наш земляк - Григорій Ніконович Логвін лауреат Державної премії України імені Т. Шевченка, заслужений діяч мистецтв України, доктор мистецтвознавства, почесний доктор НДІТІАМ, лауреат премії ім. О і В. Антоновичів, почесний академік Української академії архітектури.

Народився Григорій Логвін 9 (22 - за новим стилем) травня 1910 року в заможній освіченій селянській родині на Херсонщині (село Косівка, тепер Кіровоградської області).

1926 року закінчив семирічну школу в м. Олександрія, 1929 року - сільськогосподарську профшколу в с. Шамівка, після якої працював головним агротехніком в селі Дмитрівка, Знам'янського району, а вже через рік став головою колгоспу.

Чи багато голів колгоспів стали мистецтвознавцями? Мабуть, один лише Логвін.

1931 року він подався геть із колгоспу. (1,2)

У 1931 р. Г. Логвін вступив до Харківського художнього інституту. 1934 -1936 - студент Харківського інституту інженерів комунального господарства (ХІІКГ; спеціальність: архітектор, дипломний проект: «Реконструкція Залізноводського курорту»).

По закінченні інституту він долучився і до практичної роботи за фахом (1936 – 1938 р.р.). Тоді ж за його проектами у Харкові побудували кілька будинків. Особливо знаковою стала його робота з реконструкції в санаторії «Миргород».

В Кіровограді розробив просто надзвичайний на той час парк культури! (Парк ім. В. Леніна). (3,4,5)

1938 року він вступає до Московського інституту образотворчих мистецтв. Ці роки навчання у Москві подарували йому можливість познайомитися з просто надзвичайними людьми як, наприклад, викладач, славнозвісний академік Ігор Грабар. Він тоді малюнки вуглем Г. Логвіна дуже високо відзначав.

Талановитий юнак навчався у майстерні живописця Василя Бакшеева. Це була просто надзвичайна людина. Так, поряд з людьми, що мали не менш гучні імена, й минули роки тамтешнього навчання.

1939-й р. було організовано Всесоюзну виставку передового досвіду у Москві. У творчих колах її умовно називали «ВИПЕРДОС»... На тому заході Г. Логвін був у співавторстві з головним оформлювачем павільйону України, архітектором Олексієм Тацієм, з яким прекрасно виконав свою роботу.

1941 року він мав дві вищі освіти - як архітектор і як мистецтвознавець. (6,7,8)

1 вересня 1941 року Г. Логвина мобілізували до Радянської армії.

Дивом лишився живим. В один з моментів, коли смерть здавалась неминучою (траса німецького кулемета наближалась до того місця, де він лежав на землі), раптом майнула дивна думка: “Якщо залишуся живим - буду пішки мандрувати Україною, як Григорій Сковорода”. Ця думка виявиться пророчою.(9,10)

Після війни 18 квітня 1945 року вийшла постанова Раднаркому СРСР №793: “Дозволити Раднаркому УРСР створити Академію архітектури УРСР на базі Українського філіалу Академії архітектури СРСР”. У складі Академії 26 липня 1945 року були створені основні наукові заклади, в тому числі й Інститут аспірантури - для підготовки кадрів архітекторів найвищої кваліфікації.

1946 року було оголошено набір в аспірантуру.

Григорій Логвин подав документи на спеціальність “теорія та історія архітектури”. Вступивши до аспірантури, він несподівано для себе “захворів” історією української архітектури. Темою його кандидатської дисертації визначили архітектуру Святогірського монастиря в с. Зимно на Волині. Мандрівки Волиню (пішки з торбою, як Григорій Сковорода), вивчення пам’яток архітектури, їх обмірювання, фотографування і змальовування зробили свою справу: Григорій Логвин назавжди прикипів до пам’яток архітектури і мистецтва, до історії архітектури й мистецтвознавства. До проектної практики він уже не повернувся.(11,12)

1948 року він закінчив аспірантуру і захистив кандидатську дисертацію про архітектуру Святогірського монастиря в Зимно. Було доведено, що формування архітектурних типів культово-оборонних споруд відбувалося не в Литві, а в Україні, виявлено генетичний зв’язок конструкцій Троїцької церкви в Зимно з архітектурою

Княжої доби й доведено, що трансформація так званого залому з дерев'яного будівництва у муроване відбулася досить рано - ще в XV столітті.

Працювати Г. Логвін лишився в Інституті теорії та історії архітектури. Вже перші опубліковані наукові праці вченого засвідчили його пильний інтерес до визначних, етапних пам'яток української архітектури: Андріївська церква в Києві (1959 р.), ратуша в Бучачі (1959 р.), будинок Мазепи в Чернігові (1959 бр.), Києво-Печерська лавра (1958 р.).(13,14,15)

Даниною поваги і пам'яті своїй малій батьківщині став нарис 1954 року "Чигирин і Суботів", у якому представлені результати перших в історії наукових досліджень гетьманської столиці та резиденції Богдана Хмельницького.

Як писав Микола Гоголь, "архітектура - теж літопис світу: вона промовляє навіть тоді, коли вже мовчать і пісні, і перекази, і коли вже ніщо не нагадує про загиблий народ".

Першою фундаментальною, академічною науковою працею, яка претендує на те, щоб бути підсумковою у висвітленні питань розвитку мистецтва взагалі й архітектури зокрема був виданий у США 1956 року двотомник Володимира Січинського "Історія українського мистецтва: Архітектура". Тут розглянуто українську архітектуру від античних часів до XX століття (нечуваний націоналізм, з точки зору комуністичних правителів, які визнавали українців хіба що з XVI століття).

Радянською відповіддю цій праці став 1-й том "Нарисів історії архітектури Української РСР", підготовлений Інститутом теорії та історії архітектури і виданий 1957 року. Г.Логвін написав тут розділ "Архітектура України періоду формування української народності (XIV - XVII століть). Архітектура доби Гетьманщини (найяскравіша і найоригінальніша сторінка нашої національної архітектури) в "Нарисах" представлена кількома розділами: "Архітектура України після возз'єднання України з Росією (друга половина XVII- 70-і роки XVIII ст.ст.)" (цей розділ написав старший колега Г.Логвина - П.Юрченко) та "Дерев'яна архітектура України (XIV-XIX ст.ст.)" (автор - Г.Логвін). Г.Логвін у своєму розділі виділяє будівництво оборонних та культових споруд.(18,19)

У 1967-1968 роках в Києві та Москві вийшли 2-й том "Історії українського мистецтва" присвячено добі від занепаду Княжої держави до початків Хмельниччини. Розділ про архітектуру XIV - першої половини XVI століть написав Г. Логвін. Тут

вперше архітектура доби, яку раніше називали литовсько-польською, показана як архітектура українська. (16,17)

Також Г. Логвін підготував аналогічний розділ до 6-го тому "Всеобщей истории архитектуры", присвяченого архітектурі Росії, України і Білорусії. У цій праці вперше докладно висвітлено питання містобудування, а архітектура мурованих та дерев'яних споруд розглядається в єдності.

Уже на схилі радянської доби підсумковим довідковим виданням щодо архітектурно-містобудівної спадщини України став 4-томний ілюстрований довідник-каталог "Памятники градостроительства и архитектуры Украинской ССР", виданий у Києві протягом 1983-1986 рр. В ньому зібрані текстові довідки, креслення і фото понад 2000 пам'яток містобудування і архітектури всіх регіонів України. Г.Логвин був членом редколегії цього видання та науковим редактором 3-го і 4-го томів.

Вже за часів незалежності в Санкт-Петербурзі 1993 року було опубліковано фундаментальний багатотомник "Русское градостроительное искусство", підготовлений ще в "застійні" часи. Проте розділи, написані Г.Логвином для 1-го тому "Древнерусское градостроительство X - XV веков", витримали випробування часом, і випробування незалежністю. Ці розділи ("Київ - столиця давньоруської держави" і "Міста "Руської землі") можна хоч зараз перекладати українською мовою і публікувати в Україні.(20)

Коли вийшла книга «По Україні», то Микола Миколайович Воронін, всесвітньовідомий московський архітектор, назвав цю роботу «енциклопедією українського мистецтва». Однак найбільш визначною є праця «Софія Київська», над якою Г. Логвін працював понад 30 років, зробивши чимало приголомшливих відкриттів. Так, наприклад, детально вивчивши всю її архітектуру методом накладання фотографії, він чітко визначив і довів кількість майстрів, які окремо працювали над мозаїкою і фресками у цьому комплексі! Не меншим науковим досягненням вважається книга «Украинское искусство X-XVIII век», видана 1953 року. У цьому виданні він перший на всесоюзному рівні зробив заявку і аргументував науково, що українське мистецтво існувало не з XIV-XV століття, як всі звикли вважати, а з X!(21,22)

Принципово важливим моментом методів наукової роботи Г. Логвина, є особливість сприйняття ним навколишнього світу. Адже це художник, котрий випадково потрапив у науку, бо окрім нього нікому було ту науку творити. Але цей чоловік

сприймав світ не як науковець, препаруючи й аналітично розкладаючи його на елементи, а цілісно, емоційно, як художник. (23)

У цьому сенсі цікаво порівняти реконструкції Києва XII століття, зроблені самим Логвином у його неповторній авторській манері ("Печерськ і Берестове", "Верхній Київ", "Видубичі") з широко відомими реконструкціями, зробленими його учнями О.Кутовим і В.Розенбергом. Різниця між цими двома картинами давньоруського світу просто вражаюча. Але це і є різниця між художньо-образним і науковим способами бачення світу. Григорію Логвину вдалося напрочуд органічно поєднати ці два принципово відмінні, а де в чому і протилежні способи осягнення світу - науковий і мистецький.(23)

Зробивши такий значний внесок у науку, Логвин все ж залишався художником. Найяскравіше це засвідчують його акварелі, на яких рукою великого майстра зафіксовані різноманітні мистецькі пам'ятки України - як збережені, так і ті, яких уже нема. Він писав вільно, невимушено, органічно "вживаючись" в образ певної пам'ятки, середовища, епохи. Всі акварелі Логвина живі, "незасушені", створені ніби одним подихом, на емоційному піднесенні. Так можна малювати тільки те, що любиш по-справжньому. Майстерність художника-аквареліста уможливила створення Григорієм Никоновичем серії унікальних в нашій культурі мистецьких реконструкцій давніх українських міст - Києва, Білгорода, Путивля, Глухова. Ці епічні акварелі є не буквалістично-науковими, а суто мистецькими, образними реконструкціями. Але завдяки силі художньої інтуїції свого творця вони дають для розуміння певної епохи, певного міста чи не більше, ніж протокольно сухі й фактографічно правильні реконструкції інших фахівців. (24,12)

Кандидат архітектури В. Вечерський згадує; «Одного разу я був свідком надзвичайного емоційного збудження, яке викликала у Логвина зустріч з пам'яткою XVIII століття - дерев'яною Миколаївською церквою 1763 року в селі Городище Менського району Чернігівщини. З великими труднощами потрапивши всередину церкви, Григорій Никонович почав з величезним хвилюванням, навіть нервовою напругою фотографувати кожную деталь інтер'єру церкви. Коли процес фотографування завершився, він, нарешті, заговорив. І стала зрозумілою причина його нервового збудження.

Він сказав, що перед нами - досі незнаний шедевр архітектури світового рівня. Пояснивши дуже образно поетику архітектурних форм і архітектурного простору, він

довів нам, що ми маємо справу з пам'яткою рівня афінського Парфенону. Я спіймав себе на думці про те, що і я бачив те ж саме, що і “Никонович”, але зовсім не так поетично й емоційно наснажено, як він (на той час, у свої 75 років!).

Того ж дня, коли нам “явилася” церква в Городищі, я став свідком ще однієї емоційної реакції Логвина - митця. Місцеві мешканці вказали нам на ще один дерев'яний храм у селі Дягова, трохи вбік від траси.

Коли ми під'їхали до цього об'єкта, розчаруванню Григорія Никоновича не було меж. Над селом нависало темне громаддя масивного храму кінця XIX століття у формах псевдомосковської архітектури, абсолютно чужорідних для цього села, для цієї природи, для цієї культури... Зате на стіні красувалася чавунна таблиця: “Пам'ятник архітектури. Охраняется государством”. Цей “пам'ятник” Логвин фотографувати навідріз відмовився. А дорогою назад після тяжкої паузи кинув спересердя: “І хто ж це заносить отаке ... до державних списків пам'яток архітектури!” Це була спонтанна реакція не науковця, а художника, естетичні почуття якого образила та неоковирна, цілковито “ненаша” споруда.

За цією емоційною реакцією постає реальна проблема: відсутність тоді, 1985 року, та недостатність і дотепер чітких наукових історико - культурних критеріїв поцінування об'єктів архітектурної спадщини для взяття їх під охорону держави з подальшою реставрацією, належним утриманням тощо. [3]

Не менш важливою була громадська місія Григорія Логвина. Хто знає, чи змогли б ми коли-небудь усвідомити гостроту проблем невдалої, немотивованої сучасної забудови історичних міст, якби не Григорій Логвин з його талантом і практичністю. Все своє свідоме життя він присвятив справі, на перший погляд цілком непрактичній, яка нездатна принести ні офіційних почестей, ні великих грошей, ні звань та регалій: десятиріччями він намагався залатати велетенську “чорну діру” в нашій культурі, щоб донести до майбутніх поколінь хоча б пам'ять про те, що український народ мав колись справжню, велику архітектуру світового рівня, архітектуру цілком своєрідну й непозичену, що не потребує будь-чиєї поблажливості, що ми - не виродки на європейському роздоріжжі, а повноцінні члени сім'ї народів, культурна нація, законні спадкоємці своїх батьків і прадідів.

Ця праця здійснювалася у нестерпних умовах доби тоталітаризму, ворожого культури, національним святощам, вільній науковій думці та свободі творчості. Архівні

пов'язаних з бурхливою діяльністю вченого щодо захисту культурних надбань українського народу.(25,26,27)

Ще він дуже любив фотографувати!

Влітку, з початком відпусток, коли всі його друзі роз'їжджалися, поклавши у портфель змінну білизну, фотоапарат, силу-силенну плівок, накуплених за осінньо-зимовий період, вирушав у подорож Україною - фотографувати. Він її всю, окрім Криму, об'їздив і пройшов ногами вздовж і впоперек. Наприклад, є в нього знімки, де на Волині літає на «кукурузнику», є відзняті краєвиди, коли пересувається на волах, а то вже знімає щось з катера, човна, чи пароплава, або з попутки-легковика чи, скажімо, вантажного таксі. Так, він випробував усі види транспорту, але головно в цих подорожах завжди були ноги. А всі фото сам робив потім вдома. (28,29,30)

У часи жорстокого ідеологічного диктату Г. Логвину вдалося видати багато своїх книжок. А скільки сил, красномовства, життєвої енергії, треба було покласти, щоб добитися видання хоча б одної з них - славнозвісної “По Україні”! Та книга, видана 1968 року київським видавництвом “Мистецтво”, стала своєрідним Євангелієм для всіх, хто любив Україну, її історію та культуру. Уперше мистецтво всіх історико-етнографічних регіонів України було розглянуто як цілісність.

Подвижницьки працюючи, Григорій Логвин ще знаходив сили і час, щоб допомагати іншим ученим, тяжко скривдженим владою. Загальновідомо, що капітальна монографія Стефана Андрійовича Таранушенка “Монументальна дерев”яна архітектура Лівобережної України” побачила світ тільки завдяки сприянню Миколи Бажана та Григорія Логвина, який написав передмову до книги.

1976 року спільно з Ладією Міляєвою та Вірою Свенціцькою Г. Логвин підготував і видав працю “Український середньовічний живопис”, присвячений іконопису XI-XVI століть.(31,32)

Подіями стали й праці Г. Логвина “З глибин” (два випуски: 1974 р. - про мініатюри української рукописної книги; 1990 р. - про гравюри українських стародруків).

Є щось символічне в тому, що найвищу премію України, освячену іменем Т. Шевченка, він отримав уже в незалежній Україні. Після вручення премії казав, що дуже тішиться, що не отримав цієї премії раніше, що його відзнака лауреата має не уересерівську червоно-лазурову колодочку, придуману Кагановичем, а українську, синьо-жовту.

У ті ж роки він набув ще деяких регалій: 1992 року став лауреатом Премії ім. Михайла Грушевського (Наукового товариства імені Т. Шевченка), у 1997 - Премії Фондації ім. О. і Т. Антоновичів, був Заслуженим діячем мистецтв (1996 р.) і Заслуженим архітектором України.

Після смерті вченого в 2001 р. його праці продовжують виходити в світ: журнал “Пам’ятки України: історія та культура” опублікував принципового значення статтю “Етика реставратора й науковця”; видавництво “Мистецтво” у 2001 році видало наукову монографію “Собор Святої Софії в Києві”. На черзі — ще низка публікацій. Вони, як світло згаслої зірки, ще приходитимуть до нас, пов’язуючи покоління, утверджуючи спадкоємність культурної традиції і неперервність наукового пошуку.(33,34)

Список першоджерел

1. В. Вечерський. Спогади про патріарха українського мистецтва : До 100-річчя з дня народження / В. Вечерський // Літературна Україна. — 2010. — 27 травня. — С. 7. (укр.)
2. В. Вечерський феномен довгожителю на ниві українського мистецтва. Інтернет ресурс: <http://www.heritage.com.ua>
3. Логвин Г.Н. Архітектура і скульптура ратуші в Бучачі. В кн.: Питання історії архітектури і будівельної техніки України. К., 1959 Інтернет – ресурс: <https://www.myslenedrevo.com.ua/uk/Sci/Heritage/RatushaBuchach.htm>ресурс: <http://www.heritage.com.ua>
4. Логвин Г. Н. Википедія. Інтернет – ресурс: <http://www.wikiwand.com/uk/В.Олійник>.
5. Він написав енциклопедію українського мистецтва. В. Олійник. Інтерв’ю з Ю. Г. Логвином. Інтернет – ресурс: <https://day.kyiv.ua/uk/article/simeyniy-albom-ukrayini/vin-napisav-enciklopediyu-ukrayinskogo-mistectva>

Список ілюстрацій.

1. Григорій Ніконович Логвін
2. Григорій Ніконович Логвін серед активістів 30-ті роки
3. Родинне коло. Фото з родинного фотоархіву Ю. Логвіна
4. Григорій Ніконович Логвін 30-ті роки
5. Григорій Ніконович Логвін фото 30-ті роки
6. Фото парку ім. В. І. Леніна 50-х років ХХ ст..
7. Фото павільйону Україні на ВДНГ в м. Москва (головний вхід)
8. Фото павільйону Україні на ВДНГ в м. Москва (скульптурне оздоблення)
9. Фото павільйону Україні на ВДНГ в м. Москва (загальний вигляд)
10. Г. Н. Логвін на етюдах (50 –ті р.р.)
11. Г. Н. Логвін у майстерні (40 – 50-ті рр.)
12. Перспектива святогірського монастиря в Зимно (акварель)
13. Перспектива святогірського монастиря в Зимно (акварель)
14. Ратуша в м. Бучач. Розріз (обмірне креслення)
15. Г. Н. Логвін з групою співробітників інституту терії і історії архітектури (60-ті р. р.)
16. Ратуша в м. Бучач. план (обмірне креслення)
17. «Будинок Лізогуба» в Чернігові
18. Іллінська церква в м. Субботів.
19. Г. Н. Логвін у м. Нью-Йорк.
20. Г. Н. Логвін з директором львівського музею українського мистецтва І. Свенціцьким і сином Юрієм (1951 р0
21. Обкладинка книги «Собор святої Софії в Києві» Г. Н. Логвіна
22. Обкладинка книги «По Україні» Г. Н. Логвіна
23. Остання сторінка книги «По Україні» Г. Н. Логвіна
24. Форзац книги «По Україні» Г. Н. Логвіна
25. По Україні. Г. Н. Логвін
26. На обмірах. Г. Н. Логвін.
27. Обкладинка книги «Чернигов. Новгород – Сиверский, Глухов, Путивль» Г. Н. Логвіна
28. Виступ Г. Н. Логвіна на пленумі САУ.

29. На обмірах. Г. Н. Логвін.

30. На обмірах. Г. Н. Логвін.

31. Г. Н. Логвін за улюбленою справою.

32. Обкладинка книги «Український середньовічний живопис» Г. Н. Логвіна у співавторстві з Л. Міляєвою

33. Доробки Г. Н. Логвіна

34. Розворот книги Л. Н. Логвіна «З глибин».